

Podczas prac ziemno-budowlanych, rzadziej w trakcie archeologicznych badań wykopaliskowych, odkrywane są dawne monety. Do takich niezwykle odkryć należy znalezisko w miejscowości Szczaniec koło Świebodzina.

Tropem średniowiecznego skarbu

W wrześniu 2006 r. na terenie prywatnej posesji w Szcząncu koło Świebodzina odkryto skarb monet średniowiecznych. Monety odkopano podczas zakładania rury, która miała odwadniać podwórze w pobliżu budynku mieszkalnego. Na dnie

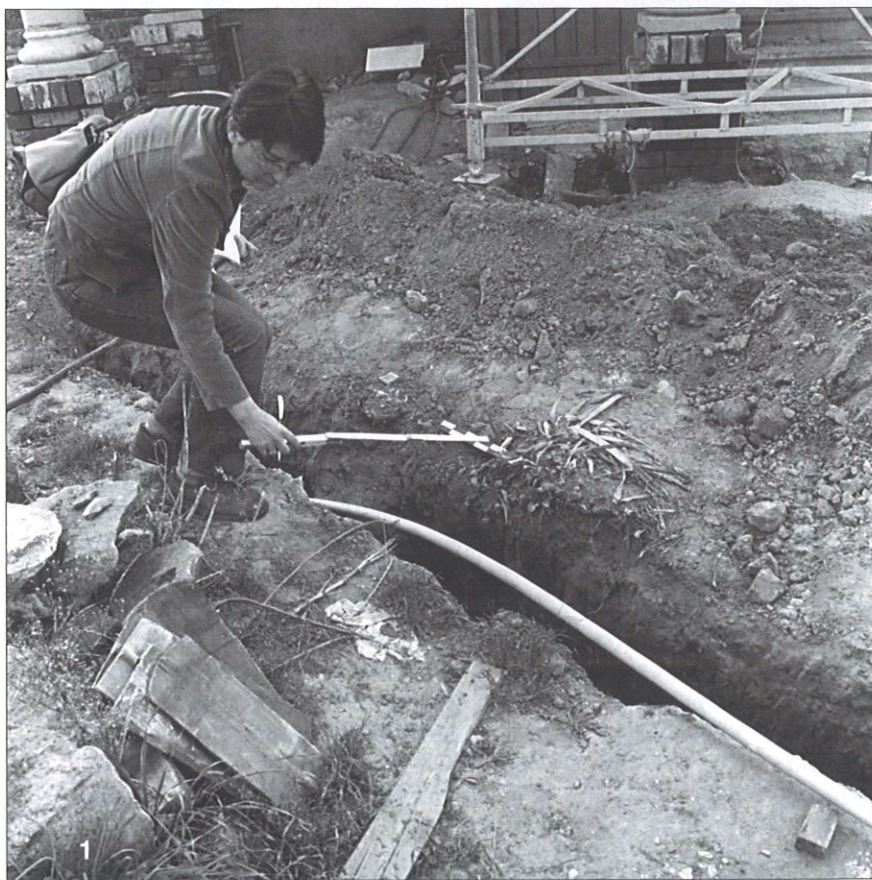
KRZYSZTOF GARBACZ

w zielonogórskim Regionalnym Ośrodku Badań i Dokumentacji Zabytków, a po przeprowadzeniu konserwacji w Instytucie Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk w Warszawie trafił do zbiorów Muzeum Regionalnego w Świebodzinie.

W szczanieckim skarbie znajdowały się grosze praskie, których emitentami byli Karol IV (1346-1378) i Wacław IV (1378-1419); przeważały grosze Wacława (70 sztuk), zdecydowanie mniej było monet Karola. Najmłodszy w zespole był grosz miśnieński, wybity za czasów Fryderyka Walecznego (1381-1428).

Obecność groszy praskich na znacznych obszarach Europy Środkowej była konsekwencją reformy monetarnej przeprowadzonej przez króla czeskiego Wacława II, następnie ekspansji politycznej władców czeskich na tereny państw sąsiednich, połączonej z rozpowszechnieniem tego środka płatniczego. Z książki Tadeusza Kałkowskiego *Tysiąc lat monety polskiej* (Wydawnictwo Literackie, Kraków 1974, s. 84) dowiadujemy się, że „Ogólnoeuropejska reforma pieniądza wyszła z Francji. Około 1240 r. francuskie miasto Tours pierwsze zaczęło wybijać większą monetę, pieniądze grube – po łacinie *nummi grossi*. Stąd dla nowej monety pojawia się nazwa skrócona: *grossus* – gruby, spolszczona na «grosz», który w słownictwie pieniężnym polskim przetrwał do dnia dzisiejszego jako oznaczenie jednostki monety zdawkowej. Grosz turoński rozpowszechnił się szybko we Francji i krajach sąsiednich.

Stał się wzorem dla króla czeskiego Wacława, który, wstąpiwszy na tron w 1283 r., rychło sprowadził z Włoch biegłych mincerzy i około 1290 r. rozpoczął w Pradze bicie na wielką skalę z rodzimego kruszcu nowej, pięknej monety grubej – groszy praskich [...].

niewielkiego rowu leżało małe naczynie, wypełnione garścią dość dużych srebrnych krążków. Skarb, liczący 79 pokrytych patyną numizmatów, w większości ze słabo zachowanym wizerunkiem zarówno na awersie, jak i rewersie, został zdeponowany

2

1. Sporządzanie dokumentacji podczas archeologicznej akcji ratowniczej w miejscu odkrycia skarbu

2. 3. Skarb ze Szczañca po odkryciu

Szczaniec (niem. *Stentsch*) należy do najstarszych miejscowości tzw. ziemi świebodzińskiej. Ulokowany został we wczesnym średniowieczu w dolinie rzeki Lubinicy, w malowniczym rejonie, geograficznie określonym jako Pojezierze Łagowskie. Pierwszy dokument zawierający nazwę Szczaniec (*Stans, Stansi*) pochodzi z 1236 r. Szczaniec administracyjnie podlegał wówczas kasztelanii w Zbąszyniu. W XIV w. z miejscowością tą związana była rodzina von Stentzsch, a pod koniec stulecia wymienia się w dokumentach ród von Rabenau, pochodzący z Górnych Łużyc lub Miśni, następnie na początku XV w. frankońska rodzina von Walderode. Rodzina Walderode od księcia Henryka IX otrzymała w formie lenna m.in. część Szczañca, zwaną Dworem Klasztornym. W dokumentach z XV w. wzmiankuje się członków rodu von Stentz, pochodzących ze Szczañca lub w nim mieszkających.

3

Grosze praskie – jak w Polsce mówiono: «szerokie grosze» albo «grosze czeskie» – bite zarówno przez Wacława, jak i jego następców, rozpowszechniły się bardzo szybko w całej Europie środkowej, gdzie jeszcze w XVI w. były cenioną monetą obiegową. W Polsce były one oficjalną monetą królewską, odkąd Wacław, wykorzystując okres walk książąt dzielnicowych po śmierci Leszka Czarnego w 1288 r.,

zajął w 1291 r. Kraków, w następnym Sandomierz, a w 1300 r. całą Polskę. W tym samym roku koronuje się w Gnieźnie na króla Polski jako Wacław II. Obca moneta polskiego króla daje oto w Polsce początek okresowi groszowemu. Grosz szeroki czeski stanowić będzie od 1300 r. do końca XV wieku podstawę wszelkich operacji finansowych”.

4

4. Przykłady groszy czeskich Karola IV w skarbie ze Szczawnicy
5. Najlepiej zachowany grosz Wacława IV
6. Grosz miśńeński Fryderyka IV

(zdjęcia: Krzysztof Garbacz)

Na początku waga grosza czeskiego wynosiła około 3,78 g, a jego próba około 937/1000. Z biegiem czasu wartość monety uległa deprecjacji, przez co zmniejszała się jej waga oraz zawartość czystego srebra, natomiast cechy zewnętrzne ustalone przez Wacława II w 1300 r., nie były poddawane zasadniczym zmianom do XVI w. „Stempel awersu przedstawiał w polu trójlistną koronę, a dookoła w podwójnym otoku biegł napis *VENCESLAUS SECVNDVS / DEI GRATIA REX BOEMIE*. Za następnych władców oczywiście odpowiednio aktualizowano ich imię i liczebnik porządkowy. [...] W polu rewersu widniał heraldyczny lew czeski z rozwidlonym ogonem, a w pojedynczym otoku napis *GROSSI PRAGENSES*. Inskrypcja ta przyczyniła się do utarcia się nazwy «groszy praskich», powszechnie stosowanej dla tych

monet, mimo iż wyrażała ona ich związek z systemem pieniężnym opartym na grzywnie «praskiej», a nie miejsce produkcji, znajdujące się w Kutnej Horze» (Ryszard Kiersnowski, *Okres wielkich reform monetarnych XIII i XIV wieku*, [w:] *Zarys mennictwa europejskiego*, B. Haczewska, R. Kiersnowski, S. Kubiak, S. Suchodolski, *Mennictwo średniowieczne*, t. VII, Kraków 1984, s. 215).

Produkcja groszy praskich była masowa, o nakładzie sięgającym kilku, a może nawet kilkunastu milionów sztuk rocznie. Bardzo szybko nowa waluta upowszechniła się na czeskim rynku, a następnie zaczęto ją stosować w Polsce, na Rusi, Śląsku, w Niemczech wschodnich i środkowych. W ciągu XIV w. grosz stał się podstawowym środkiem płatniczym w Europie Środkowej.

Grosze odkryte pod Świebodzinem jakością nie odbiegają od pozostałych monet, znanych ze skarbów i pojedynczych znalezisk. Najczęściej egzemplarze te są niedobite i wytarte. Legenda, tzn. napis na otoku, nie zawsze mieści się na krążku, bo stempel jest nieco od niego szerszy lub odcisnięty z boku. Oprócz fragmentów legendy na awersie, zawierającej imię władcy wraz z tytułaturą, a na rewersie wartość monety, zachowały się tzw. znaki międzywyrazowe. Wśród groszy Karola IV udało się rozpoznać na awersie oznaczenia w postaci dwóch krzyżyków, kółka i czterolistnej rozetki, a na rewersie trójlistną rozetkę. Na monetach Wacława IV spotykamy dwie kropki, dwa krzyżyki i czterolistną rozetkę (awers), a także trójlistną rozetkę, trzy kółka i gwiazdkę (rewers). W skarbie ze Szczawnicy wśród 78 groszy czeskich stan tylko jednego numizmatu można określić jako dobry, podobnie jak jedyne grosza miśńeńskiego.

Przeprowadzając analizę naukową znaleziska, dążono m.in. do wyodrębnienia grupy tzw. monet końcowych, czyli tych, które za czasów obydwu królów czeskich, a zwłaszcza Wacława IV, zostały wybite najpóźniej. Taka klasyfikacja ma znaczenie przy ustalaniu najbardziej prawdopodobnego czasu ukrycia skarbu. Ważne jest przeanalizowanie wagi poszczególnych monet, a także ustalenie proporcji ilościowych pomiędzy egzemplarzami starszymi, bitymi przez Karola IV, a młodszymi z czasów Wacława IV. Ponadto dokładne „przestudiowanie” wielu detali umożliwia wyodrębnienie kilku typów monet, co może też ułatwić ustalenie chronologii skarbu. Po przeprowadzeniu analizy udało się m.in. ustalić, że wszystkie grosze Wacława IV ważyły mniej niż 3 g. Taki ciężar charakteryzował młodsze emisje tego władcy, a więc z okresu po reformie monetarnej z 27 listopada 1384 r. Wybite po tej dacie zdeprecjonowane grosze, o obniżonej wartości kruszcowej, musiały wypierać z rynku monety starsze, lepszej jakości. I takie emisje trafiły do

szczanieckiego skarbu. Posiłkując się ustaleniami autorów, publikujących skarby średniowiecznych groszy z terenów Polski i Czech, można sformułować wniosek, że moment zakopania skarbu ze Szczañca nastąpił około 1410 r. Datę tę zdaje się potwierdzać obecność grosza miśnieńskiego, którego dobry stan zachowania pozwolił na precyzyjne ustalenie czasu jego wybicia i imienia władcy jako emitenta.

Pierwsze grosze miśnieńskie kazał wybić około 1339 r. we Freibergu margrabia Miśni i landgraf Turyngii Fryderyk II (1323-1349). Przeprowadzona wówczas reforma monetarna wprowadzała do obiegu monetę groszową, ale nie zrywała z dotychczasowym systemem denarowym, pozostawiając w obrocie duże brakteaty. W odróżnieniu od groszy praskich, w polu awersu zamiast korony umieszczono ozdobny krzyż o ramionach zakończonych kwiatami. Krzyż kwiecisty miał czterołukową obwódkę, z umieszczoną w kątach inskrypcją „CRVX”. Forma krzyża prawdopodobnie była wzorowana na groszach neapolitańskich typu *gigliati*. To odległe zapożyczenie mogło wynikać z domniemanego udziału włoskich mincerzy w przeprowadzeniu reformy pieniężnej. Pierwsze grosze miśnieńskie zawierały około 3,39 g srebra netto, a całkowita waga tych egzemplarzy wynosiła 3,9 g. Początkowo ich produkcja nie była znaczna. W drugiej połowie XIV w., a więc za czasów Fryderyka III (1349-1381) i Fryderyka IV (1381-1428) nastąpił znaczny przyrost groszy „freiberskich”, a wraz z nim rozszerzył się obszar ich obiegu, obejmując głównie Niemcy środkowe i zachodnie. Na terenie Czech moneta miśnieńska była rzadkością, a na Śląsku w obiegu występowała sporadycznie.

Odkryty w Szczañcu grosz miśnieński, o wadze 2,5 g, wybito za panującego w latach 1381-1428 Fryderyka Walecznego. Władca ten, jako margrabia Fryderyk IV, od 1381 r. rządził w Miśni, a od 1423 władał Saksonią, przyjmując tytuł księcia Fryderyka I. Wybicie grosza odkrytego w Szczañcu wiąże się z pierwszym okresem jego rządów. Na awersie z czterolistnym krzyżem w otoku zachowała się znaczna część legendy: „○□○FRID'○DI'○GRA'○TVRING'○LANG\\\". Pole rewersu wypełnia zwrócony w lewo lew, stojący na tylnych łapach. Otok wypełnia legenda: „○□○GROSSVS○\\\" \\\\CH'○MISNENSIS”. Obok ogona lwa znajduje się mały krzyżyk uformowany z miniaturowych kółeczek. Obecność tego znaku ułatwiła datowanie monety. Takie grosze we Freibergu były bite w latach 1390-1393.

Skarb ze Szczañca w sposób istotny uzupełnia listę znalezisk z pogranicza śląsko-brandenburskiego. Z niedalekiego Toporowa pochodzi zespół groszy praskich, liczący co najmniej 60 sztuk. Do Muzeum w Gorzowie Wielkopolskim trafiło 41 egzemplarzy wybitych za czasów Karola IV i Wacława IV. Jak po-

daje Tadeusz Szczurek, autor opracowania naukowego (*Skarb z Toporowa, Gm. Łagów. Obieg groszy praskich na pograniczu brandenbursko-śląskim, [w:] Świebodzin. 700 lat historii, Świebodzin 2002, ss. 37-41*), ten skarb mógł być zakopany po 1390 r. Z obszaru województwa lubuskiego pochodzą także inne znaleziska zawierające grosze praskie. Odkryto je m.in. w Borowej, Choszcznie, Gubinie, Myśliborzu, Strzelcach Krajeńskich, Szprotawie, okolicach Zielonej Góry oraz Żar. Najpewniej część z tych znalezisk zawierała same grosze praskie, ale spotyka się też skarby z domieszkami innych monet, np. groszy miśnieńskich – jak w wypadku zespołu ze Szczañca. Różny jest czas ukrycia w ziemi poszczególnych depozytów z groszami praskimi. Tezauryzacja ich dużej części nastąpiła w pierwszej połowie XV w., ale niektóre z nich ukryto w ziemi już pod koniec XIV stulecia.

Trzeba podkreślić, że pieniądz czeski na obszarach śląsko-marchijskiego pogranicza przez prawie 150 lat był głównym środkiem płatniczym, jednak pod koniec XIV stulecia zaczęła wzrastać jego funkcja tezauryzacyjna. Świadczą o tym dość liczne skarby groszy, rejestrowane na tych terenach od prawie 200 lat. Najnowszym takim przykładem jest zespół monet odkrytych w podświebodzińskim Szczañcu.

Krzysztof Garbacz

Naukowe opracowanie skarbu: Krzysztof Garbacz, *Skarb groszy średniowiecznych ze Szczañca, pow. Świebodzin*, „Lubuskie Materiały Konserwatorskie”, t. 4, 2006-2007, Zielona Góra 2007, ss. 106-129.